

Корюківська трагедія 1-2 березня 1943 року

Велика Вітчизняна війна і період німецько-фашистської окупації стали для України суворим випробуванням. Чернігівщина була одним із центрів партизанського руху. У роки Великої Вітчизняної війни на території Чернігівщини діяли п'ять партизанських з'єднань, до складу яких входили три полки та 41 загін. Під час рейдів чимало чернігівців влилося до з'єднань С.А.Ковпака і О.М.Сабурова. Більше 30 тисяч чернігівських партизанів нагороджені орденами і медалями.

З наближенням німецьких військ почалась організація партійного підпілля та партизанських загонів на Чернігівщині. Вже у липні 1941 р. було сформовано обласний партизанський загін під командуванням М.М.Попудренка. У серпні 1941 р. він розташовувався в урочищі Гулиному Корюківського району, а в середині вересня перебазувався в Холминський район. 17 листопада 1941 року з метою посилення боєздатності обласного загону до його складу були включені Корюківський (командир Ф.І.Коротков), Перелюбський (командир О.П.Балабай), Рейментарівський (командир Б.С.Туник) і Холминський (командир І.І.Водоп'ян) партизанські загони. Обласний загін очолив О.Ф.Федоров, який прибув у північні райони області з району пирятинського оточення військ Південно-Західного фронту.

Протягом перших місяців окупації партизани практично утримували владу у своїх руках на території Корюківського і Холминського районів. У кінці листопада 1941 р. гітлерівське командування направило три тисячі солдатів проти народних месників. Близько місяця тривали запеклі бої в районі Рейментарівських лісів Корюківського району. Не досягнувши перемоги, фашисти почали палити навколишні села. Щоб відвернути розправу над мирним населенням, партизани перебазувалися в Єлінські ліси Мещерського району, де налагодили радіозв'язок з командуванням Південно-Західного фронту. До партизанів почали постійно прибувати літаки зі зброєю і боєприпасами, у яких відчувалася гостра потреба.

Завдяки вмілому проведенню рейдів на території Чернігівської, а також сусідніх областей РРФСР і БРСР партизани зберігали ініціативу в своїх руках і постійно вели бойові дії та диверсійно-розвідувальну роботу. Після запеклих боїв на Чернігівщині в кінці березня 1942 р. обласний загін вирвався з ворожого оточення і перебазувався в Злинківські ліси на Орловщині, де спільно з російськими партизанами вів боротьбу проти фашистських окупантів. У середині 1942 р. в партизанських загонах Чернігівщини налічувалося 1429 чоловік.

28 липня 1942 р. відповідно до директив Українського штабу партизанського руху і Штабу партизанського руху Південно-Західного фронту на території Рейментарівських лісів завершилося формування обласного партизанського з'єднання у складі 7 загонів. Ядром його став обласний об'єднаний загін. З'єднання, що налічувало понад 1200 чол., у жовтні 1942 р. перебазувалося в Клетнянські ліси Брянської області.

У лютому 1943 р. на Чернігівщину з Брянщини повернулися радянські партизани зі з'єднання О.Федорова й розмістилися в Єлінських лісах. Почався збір продуктів по селах. Наказ коменданта Корюківки був однозначний: *«...Попереджаю населення сіл Гути Студенецької, Перелюба, Тихоновичів, Корюківки, що коли воно не припинить зв'язків із партизанами, названі села будуть спалені, а їх мешканці розстріляні...»*.

Наприкінці лютого 1943 р. фашисти спалили низку населених пунктів, заарештували членів сімей партизанів. Десятки жінок і дітей чекали страти. Командир взводу Феодосій Ступак (його дружину розстріляли, смерті чекали сини 12-13 років) запропонував відбити заручників. У ніч на 27 лютого 1943 р. партизани розгромили гарнізон Корюківки. Здебільшого він складався з угорських солдатів. Окупантів партизани знищили в бою, вціліла лише група, яка засіла в цегляному будинку лікарні. З полону звільнили 97 смертників, запропонувавши місцевим жителям іти з ними в ліси. Обоє синів Ф.Ступака вдалося врятувати, однак сам він загинув. Одночасно партизани

влаштували диверсії на залізничній станції, підірвали майстерні, склад з паливом, ешелон і міст.

Налякані люди сиділи вдома або сім'ями вирушали до знайомих на околицю Корюківки, щоб звідти було легше втекти до лісу. Та з'ясувалося, що вони йшли назустріч смерті, бо вона чекала на них саме тут. Багато чоловіків і юнаків повтікали, бо вважали, що покарають насамперед їх, як це було в Тополівці, Єлино та інших селах. Але більшість людей не вірила в найгірше, не наважувалася залишити домівку. Та й Корюківка – не хутір. Хіба ж можна розправитися з тисячами людей?

Біда прийшла за наказом гітлерівського генерала Хойзенберга вранці 1 березня 1943 року.

Неспроможні розгромити партизанів у лісах, підкорити населення, фашисти вирішили знищити Корюківку. Каральний загін есесівців та поліцаїв оточив щільним кільцем селище. Таких звірств, які вчинили окупанти в Корюківці, історія ще не знала. Усе почалося з околиць. Есесівці заходили до хат, де збиралися налякані люди для перевірки документів. Убивали всіх – від немовлят до людей похилого віку. Йшли від хати до хати, а за ними йшли ті, хто підпалювали.

Гітлерівці збирали і гнали юрби людей, зокрема і дітей, по вулиці Шевченка в центр міста. Селян зганяли в приміщення ресторану, земвідділу, театру, клубу, поліклініки, дитячої консультації, двох шкіл, на церковне подвір'я. Партіями по 50-100 осіб жертв розстрілювали, незважаючи на стать і вік. Тільки в ресторані було понад 500 тіл. Мертві лежали один на одному в декілька рядів, аж до вікна. 2 березня забиті трупами будинки почали підпалювати, але вбивства тривали.

«Моя маленька дочка лежала в мене на грудях, коли в нас почали стріляти в ресторані. Заганяли тут як худобу на бойню... Фашист поцілів мені в око... і я більше нічого не пам'ятаю. Трьох моїх діточок було вбито. Навіть поховати їх не довелося... спалили їх кляті кати», – згадував Євген Римар.

Карателі прочісували село, хапали людей і живцем кидали в палаючі хати. Віра Сильченко, яка сховалася в копиці сіна, бачила, як нелюди кинули у вогонь її матір, сестру й невістку. Одночасно великі групи людей косили з кулеметів на подвір'ї церкви, на колгоспному дворі, у свинарнику. До кінця дня 2 березня Корюківка майже повністю згоріла.

Уцілілі корюківці сховалися або втекли в ліс; частина з них через кілька днів повернулася, здебільшого люди похилого віку. Але 9 березня карателі знову з'явилися. Старих вигнали з хат, завели в сарай, облили гасом і спалили. Людей заштовхали на заводі в піч для обпалювання цегли й підпалили.

За висновками експертизи обласної комісії з розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників у Корюківці, за два дні окупанти й їхні помічники-поліцаї по-звірячому знищили щонайменше 6700 людей (5612 тіл залишилося невпізнаними).

Судмедекспертиза встановила, що смерть було заподіяно «шляхом розстрілу з автомата, розстрілу зі станкового кулемета, фізичного насильства тупою зброєю з роздробленням кісток черепа та хребцевого стовпа в шийній ділянці... спалюванням живих людей – чоловіків, жінок, дітей».

Очевидці стверджували, що дим і зарево від пожеж видно було у Щорсі, Сосниці, у Холмах. З 1300 будинків, які були у місті до каральної акції, залишилося 10 – переважно цегляних.

Нині про Корюківську трагедію нагадує Парк пам'яті, де встановлено кам'яні знаки з назвами сіл району, стертими гітлерівцями з лиця землі. Урочисті заходи до останнього часу відбувалися переважно на районному рівні.

За радянського часу місцеві жителі даремно клопотали перед владою про належне вшанування загиблих земляків. У 1980-х роках навіть самі почали збирати кошти на меморіал, проте добру справу завершити не вдалося: завадила Чорнобильська катастрофа.

Останнім часом керівництво країни почало звертати увагу на цю трагедію. Так, відповідно до Указу Президента України від 22 вересня 2011 року «Про заходи у зв'язку з 70-ми роковинами Корюківської трагедії» на державному рівні буде вшанована пам'ять загиблих у місті Корюківка.

За підрахунками істориків, у 1941-1943 роках гітлерівці тільки в Чернігівській області спалили заживо, розстріляли, закатували близько 127 тисяч мирних жителів (порівняймо: упродовж Другої світової війни Військо Польське втратило 123 тисячі бійців).

«Про Корюківку мають знати всі, як знають про Крути», – переконаний історик, представник Українського інституту національної пам'яті в Чернігівській області С.Бутко. На його думку, 2 березня, коли містечко згоріло вщент, слід відзначати національний день пам'яті жертв Великої Вітчизняної війни.

У березні 2005 року вклонитися пам'яті загиблих корюківчан прибули Надзвичайний і повноважний Посол Федеративної Республіки Німеччина Дітмар Штюдемманн з дружиною Карін і радником з питань культури Арно Кірххофом. Посол, стоячи з квітами перед сотнями учасників жалобного мітингу, заявив: *«Ми, німці, добре усвідомлюємо вчинене фашистами на вашій землі. Те горе, ті руйнування, які вони принесли, зрештою «накрили» і їх самих. Після загибелі Корюківки загинула й фашистська Німеччина. Минули роки. Відродилась і Німеччина, і Корюківка, стала незалежною Україна. Народи обох країн подають одне одному руки над могилами загиблих, хоча провина наша велика. Але людська дружба може зробити багато чого, і це дає надію, що більше не повториться війна, не відродиться фашизм...».*

Після бесіди з послом Німеччини (країни, яка багато зробила для спокути провини своїх предків) жінка, що дивом урятувалася й залишилася інвалідом, сказала: *«Я раніше дуже ненавиділа всіх німців. Подивіться на мою покалічену руку - все життя страждаю, росла сиротою. Тепер я бачу інших німців — із чистою совістю».*

Література

1. В тилу ворога. Документи і матеріали про участь партизанів Чернігівщини в боротьбі проти фашистських загарбників. - Чернігів, 1994.
2. История городов и сел Украинской ССР. Черниговская область. - К., 1983.
3. Корюківка, 1943: злочин проти людяності (Зб. документів та спогадів очевидців). - Чернігів, 2010.
4. Нариси історії Чернігівської обласної партійної організації. - К., 1980.
5. Німецько-фашистський окупаційний режим на Чернігівщині: [Зб. док.]. - Чернігів, 2000.
6. Україна в другій світовій війні у документах: Зб. нім. арх. мат. - Львів, 1997.
7. Чернигов в огне войны 1941-1943 гг. (Документальная хроника-память). - Чернигов, 1993.
8. Черниговщина в период Великой Отечественной войны (1941-1945 гг.). Сборник документов и материалов. - К., 1978.